

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2018-22-163-173>

УДК 374.09 (07)

ORCID ID 0000-0002-5932-6502

Валерій Мачуський,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ*

ORCID ID 0000-0001-7334-6625

Анна Корнієнко,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ*

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. *Стаття присвячена одній із актуальних проблем сучасної психолого-педагогічної науки – формуванню у вихованців закладів позашкільної освіти провідних цінностей, що складають ціннісні орієнтири освітнього процесу, визначення особливостей такого процесу, дослідно-експериментальній перевірці ефективності розроблених змісту і педагогічних засобів формування, відповідному узагальненню отриманих даних.*

Встановлено, що система позашкільної освіти України наразі перебуває на важливому етапі розвитку, переходу до якіснішого стану. Одним зі слабких місць є удосконалення науково-методичного забезпечення діяльності закладу позашкільної освіти. Відповідно, потребує удосконалення зміст позашкільної освіти, його регламентація та обґрунтування на нових наукових засадах.

Уточнено сутність поняття «ціннісні орієнтири» освітнього процесу в закладах позашкільної освіти, котрі ми розглядаються як актуальні і перспективні цілі, плановані результати освіти, що вирішальною мірою визначають зміст і методику освітнього процесу в закладах позашкільної освіти, а отже, і процесу його інноваційного вдосконалення.

Встановлено, що нині виховання патріотизму як цінності у дітей та учнівської молоді є одним із основних ціннісних орієнтирів у позашкільній освіті. Визначено компоненти патріотизму як цінності: когнітивний, емоційно-ціннісний, компонент довільної спонуки (рефлексивний), практично-діяльнісний.

У статті представлено ряд нових оригінальних навчальних програм для різних напрямів позашкільної освіти, зміст яких спрямований на формування у вихованців закладів позашкільної освіти патріотизму, інтересу до народної творчості, традицій рідного краю, патріотизму, формування етнокультурних цінностей, актуальність чого набуває особливої гостроти.

Ключові слова: *заклад позашкільної освіти, навчальні програми, освітній процес, ціннісні орієнтири.*

Valerii Machuskyi,

*PhD in Pedagogy, Senior Researcher,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

Anna Kornienko,

*PhD in Pedagogy, Senior Researcher,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

FORMATION OF VALUE ORIENTATIONS OF EDUCATIONAL PROCESS IN INSTITUTIONS OF OUT-OF-SCHOOL EDUCATION

Abstract. *The purpose of the article is to determine the modern state of formation of students' leading values, which are included in value orientation of educational process in the institutions of out-of-school education; to define the features of this process and experimental verification of efficiency of developed maintenance and pedagogical facilities of formation, to generalize the obtained findings.*

The system of out-of-school education of Ukraine has recently changed to more high-quality state. One of weak points there is no scientific and methodical support of activity of the institutions of out-of-school education. Accordingly, upgrading of content of out-of-school education and its regulation needs improvement based on new scientific principles.

Essence of concept «value orientation» educational process in the institutions of out-of-school education has been clarified. The author defines «value orientations» as actual and perspective aims, planned results of education, that determine content and methodology of educational process the institutions of out-of-school education.

Education of patriotism of children and youth is one of the basic value orientations in the institutions out-of-school education. The components of patriotism as value: cognitive emotional and value, reflexive, practical have been revealed.

A set of new original educational programs has practical significance presented for different directions of out-of-school education. The content of these educational programs is directed on formation of students' patriotism, interest, ethno-national values and traditions of native land

Key words: *educational program, educational process, institutions of out-of-school education, value orientations.*

Вступ. Система позашкільної освіти нині України перебуває на важливому етапі розвитку, переходу до більш якісного стану. На це орієнтують Закони України «Про освіту» (Про освіту, 2017), «Про позашкільну освіту» (Про позашкільну, 2017), Концепція позашкільної освіти і виховання (Концепція, 1996) та інші законодавчі документи. Відповідно вимагає удосконалення зміст позашкільної освіти, його регламентація та обґрунтування на сучасних наукових засадах. Водночас, актуалізується питання розробки сучасних виховних технологій спрямованих на формування ціннісної сфери особистості вихованця, адекватних специфіці цієї ланки освіти. Відтак увагу закладів позашкільної освіти необхідно зосередити на навчальному змісті і методиках, які б сприяли формуванню цінностей як способів самопізнання та самореалізації особистості у різних видах творчої діяльності та найголовнішому з них – творіння особистістю самої себе.

В основу дослідження покладено ідею цінностей як результату визначення якостей і властивостей предметів, явищ та процесів, що задовольняють потреби й прагнення учнів, сприяють самореалізації їх у всіх сферах життєдіяльності, а освітній процес у закладах позашкільної освіти – як засобу опанування цих цінностей вихованцями. Актуальною є парадигма про те, що традиційна педагогіка розглядала проблему виховального навчання під кутом зору морального насичення навчального змісту незалежно від його спрямованості (Ariskina, 2015; Türkkahraman, 2014; Berkowitz, 2011; Çelikkaya, Başarmak, & Şahind, 2014).

Методичною конкретизацією сучасної методологічної позиції є ідея етичного одухотворення навчального матеріалу – розглядати наукові знання як цінності. Звідси ставиться вимога виводити дітей на ціннісно-смісловий (аксіологічний) рівень осмислення навчального матеріалу, «забарвлення» засвоюваних знань об'єктивними і суб'єктивними смислами. Учень повинен вносити у будь-який навчальний матеріал вищий духовний сенс, підпорядковувати матерію духу власній духовності: діяльній любові, добросовісності, безкорисливості, справедливості, вірності, великодушності, милосердю, чесності (Бех, 2014).

Мета та завдання. Основна мета нашого дослідження полягає у визначенні сучасного стану забезпечення формування у вихованців закладів позашкільної освіти провідних цінностей, що складають ціннісні орієнтири освітнього процесу в закладах позашкільної освіти, визначення особливостей такого процесу, дослідно-експериментальна перевірка ефективності розроблених змісту і педагогічних засобів формування, відповідне узагальнення отриманих даних.

Методи дослідження. Використано комплекс різних методів психолого-педагогічної діагностики:

- аналіз психолого-педагогічної літератури, документів (директивних документів про освіту, матеріалів психолого-педагогічних, соціологічних досліджень) дозволив визначити сутність проблеми й напрямів її розв'язання;
- вивчення й узагальнення педагогічного досвіду допомогло обґрунтувати зміст і педагогічні засоби формування цінностей;
- педагогічне спостереження, бесіди, анкетування, тестування, опитування застосовувалися для визначення рівнів сформованості провідних цінностей у вихованців;
- систематизація та класифікація отриманого масиву інформації, методи математичної статистики обробки результатів дослідження, порівняльного аналізу, інтерпретації та узагальнення фактів; емпіричні методи дослідження (спостереження, бесіда, анкетування, тестування, метод експертних оцінок та ін.).

Нами визначено компоненти патріотизму як цінності: когнітивний (знання змісту та складників понять «патріотизм», «держава», «народ», усвідомлення Батьківщини (великої і малої) як безумовної цінності; знання рідної мови, історії національної спільноти, народних звичаїв, традицій, обрядів, мистецтва); емоційно-ціннісний (любов і повага до держави,

державних символів; ціннісне ставлення до себе як представника своєї держави, почуття власної гідності; відчуття належності до української нації); довільної спонуки (схильність до самоосягнення; цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, стійкість; вольові якості для реалізації патріотичних переконань); практично-діяльнісний (участь у суспільно-громадській діяльності, волонтерському русі; повага до культурних цінностей нації та сприяння їх відродженню) (Бойко, Корнієнко, Литовченко, Любич, Мачуський, Просіна, & Пустовіт, 2017).

Опитуванням було охоплено 10 закладів позашкільних освіти, 750 учнів, 168 співробітників закладів позашкільної освіти м. Києва та Київської області, а також м. Дніпро, м. Суми, м. Вінниця.

Результати дослідження. Теоретичним концептом аксіологічного підходу до освіти й виховання дитини у закладах позашкільної освіти є створення ефективних умов для усвідомлення нею не лише пізнавальної й оцінної, але й регулятивної функції набутих знань, умінь та навичок. Саме така діяльність, набуває особливого значення у психологічній структурі особистості.

Ціннісні орієнтири освітнього процесу в закладах позашкільної освіти ми розглядаємо як актуальні і перспективні цілі, плановані результати освіти, що вирішальною мірою визначають зміст і методику освітнього процесу в закладах позашкільної освіти, а отже, і процесу його інноваційного вдосконалення.

Виховання патріотизму як цінності у дітей та учнівської молоді є одним із основних ціннісних орієнтирів у позашкільній освіті. Тому саме на патріотизмі як цінності ми сконцентрували свої зусилля. Патріотизм – особливе, тобто безумовне і високосмислове почуття-цінність, яке характеризує ставлення особистості до народу, Батьківщини, держави та до самої себе (Бех, 2014).

Загальний стан сформованості ціннісних орієнтацій вихованців закладів позашкільної освіти на початку експерименту задовільний, оскільки 43,3% опитаних виявили середній рівень заданої якості, лише 30,4% – високий, а 26,3% – низький рівень (рис. 1).

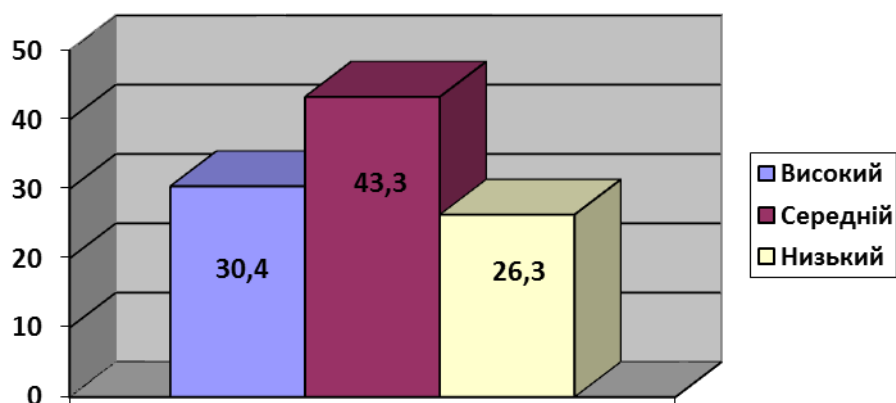

Рис. 1. Оцінка сформованості ціннісних орієнтацій вихованців закладів позашкільної освіти на початку експерименту (у %)

На нашу думку, це результат недосконалості використовуваної системи і методів виховання. Зокрема, більша частина учнів замислюються про власне майбутнє, мають плани на майбутнє (45,8%); 40,7% – замислюються, але прогнозувати не можуть”; лише 10,2% – не замислювалися про майбутнє. При цьому більшість підлітків, старшокласників дивиться у майбутнє оптимістично (37,3%). Втім, значна частка і таких, хто „відчуває занепокоєння” (23,7%) або „непевненість у власному майбутньому” (18,6%).

Виявлення рівня розуміння культури як цінності засвідчило, що 60% вихованців має середній рівень, 30 % дітей – низький і лише 10% впевнено оперує знаннями з духовної культури нашої країни.

Значна частина дітей (80%) володіє знаннями про різновиди декоративно - ужиткового мистецтва та світоглядні уявлення і вірування українського народу, 68% вихованців хотіли би більше знати видів мистецтва своєї місцевості, а 43% дітей – календарних свят, традицій, обрядів свого народу. Більше третини респондентів (37%) вважає, що в житті слід керуватись особистими інтересами, ніж будь-якими іншими, в тому числі і національними; 8% дітей стверджує, що необхідно жити своїм розумом без опори на унормовані правила поведінки, притаманні певному народу.

Нами обґрунтовано і апробовано зміст і педагогічні засоби формування ціннісних орієнтирів (патріотизму як цінності) освітнього процесу у закладах позашкільної освіти.

Зміст освіти – система знань, практичних умінь і навичок, досвіду творчої діяльності, світоглядних ідей, якими учні оволодівають у процесі навчання. Це педагогічно адаптований соціальний досвід людства, тотожний за структурою людській культурі в усій її повноті.

Зміст позашкільної освіти ґрунтується на певних засадах. Такими засадами є особистісні замовлення дітей і їх батьків. Ці замовлення постійно розвиваються, варіюються, в чому і простежується безперервна динамічність цієї ланки освіти, її нестандартність та варіативність. Особливість позашкільного освітнього процесу прилягає у і проектуванні таких педагогічних методик та технологій, що могли б як найповніше допомогти дітям зорієнтуватися і самореалізуватися у складній багатогранній соціокультурній ситуації. Такий зміст закладається перш за все в навчальних програмах для позашкільної освіти (Бойко, Корнієнко, Литовченко, Любич, Мачуський, Просіна, & Тихенко, 2017).

Розроблені авторами нові оригінальні навчальні програми для різних напрямів позашкільної освіти, спрямовані на формування цінності патріотизму у вихованців гуртків. Їх зміст включає напрями, присвячені формуванню у вихованців закладів позашкільної освіти інтересу до народної творчості, традицій рідного краю, патріотизму, етнокультурних цінностей.

Навчальна програма з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку «**Витинанка**» розрахована на 2 роки навчання (*початковий та основний рівень*), призначена вихованцям молодшого і середнього шкільного віку. Зміст програми першого року навчання передбачає формування в учнів інтересу до декоративно-ужиткового мистецтва взагалі і до

витинанки зокрема, знайомство з різноманітними видами витинанок, техніками та прийомами витинанки, розвиток у вихованців творчих задатків і здібностей. Програма другого року навчання допомагає гуртківцям більш глибоко оволодіти мистецтвом витинання, передбачає удосконалення набутих раніше умінь, навичок та прийомів роботи, творчу самореалізацію учнів.

Навчальна програма з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку **«Народні ремесла України»** для вихованців молодшого, середнього і старшого шкільного віку сприяє інтегруванню знань гуртківців з історії, народознавства, креслення. Під час навчання вихованці опановують різні техніки і прийоми виготовлення різноманітних виробів. Вони отримують початкові знання про властивості матеріалів, форми й декорування виробів, їхню залежність від призначення, поняття про ритм, рапорт, симетрію, асиметрію, кольорову гармонію.

Навчальна програма з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку **«Плетіння та аплікація соломкою»**. Зміст програми «Плетіння та аплікація соломкою» спрямований на ознайомлення з різними техніками виконання декоративно - ужиткових робіт з соломи: аплікації, солом'яної іграшки, виробів з соломи, ужиткового та декоративного призначення.

Навчальна програма з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку **«Кераміка»** (передбачає 2 роки навчання: *початковий та основний рівень*) для вихованців молодшого, середнього та старшого шкільного віку спрямована на створення умов для здобуття учнями знань, умінь та навичок у роботі з глиною та іншими пластичними масами, ознайомлення з історією художньої кераміки та гончарства, навчання самостійного планування та організації власного трудового процесу, знаходження шляхів вирішення творчих завдань, оволодіння різноманітними техніками і прийомами ручного ліплення, формування і розвиток практичних вмінь і навичок зі створення самобутніх і оригінальних виробів, підвищення художньої культури дітей шляхом ознайомлення їх зі творами майстрів художньої кераміки та гончарства.

Навчальна програма (наскрізна) для позашкільної освіти **«Виховуємо патріота»** може реалізуватися в гуртках закладів загальної середньої та позашкільної освіти і охоплювати вихованців будь-якого віку. Мета програми: виховання патріотично свідомої особистості, з високим рівнем толерантності до інших культур і народів. Може бути використана у повному обсязі або за скороченим варіантом. Керівники різних типів гуртків, секцій, творчих об'єднань учнів закладів позашкільної освіти можуть використати її як додаткову наскрізну програму або окремими розділами посилити свої навчальні програми.

Навчальна програма для педагогів **«Етнокультурне виховання учнів»**. Зміст програми спрямовано на підвищення рівня професійної майстерності педагогів закладів позашкільної освіти, набуття ними знань про умови формування етнокультурних компетентностей, ціннісних орієнтацій вихованців.

Для застосування педагогічних засобів – інструментарію впровадження організованої урочної та позаурочної предметно-перетворювальної діяльності вихованців закладів позашкільної освіти з метою формування цінності патріотизму нами визначено ряд вимог:

- логічність і завершеність розробленого плану проведення заняття;
- чіткість в організації і проведенні заняття гуртка;
- визначення переліку засобів навчання і виховання і раціональне їх застосування;
- визначення оптимального темпу проведення заняття;
- поєднання педагогічного такту і вимогливості до учнів;
- дотримання правил техніки безпеки та гігієнічних вимог;
- визначення мети, конкретних цілей і завдань заняття;
- урахування рівня інтелектуального, духовно-морального та фізичного розвитку учнів;
- визначення оптимального навчально-виховного змісту заняття;
- відбір ефективних форм і методів навчання й виховання учнів; логічне поєднання різноманітних форм індивідуальної, парної, групової та колективної роботи учнів на занятті;
- організація систематичного контролю і корекції навчально-виховної роботи.

В освітньому процесі закладів позашкільної освіти застосовуються три варіанти організації заняття гуртка як основної форми її реалізації: організація заняття гуртка з розв'язання однієї навчальної чи практичної задачі у процесі засвоєння навчально-виховного змісту; організація заняття гуртка з розв'язання декількох навчальних чи практичних завдань у процесі засвоєння навчально-виховного змісту, логічно пов'язаних між собою загальною дидактичною чи виховною метою однієї навчальної теми; організація заняття гуртка з розв'язання декількох навчальних чи практичних завдань у процесі засвоєння освітнього змісту, логічно пов'язаних між собою загальною дидактичною чи виховною метою декількох тем занять. За такого підходу, враховуючи здобуті учнями знання, сформовані уміння та практичні навички та значні обсяги додаткової інформації були скорочені в часі.

Виховну діяльність закладу позашкільної освіти у формуванні цінності патріотизму забезпечує *група мотиваційно-виховних методів*: методи мотивації (методи мотивації відповідальності особистості у навчально-практичній діяльності в соціокультурному і соціоприродному середовищі, самоаналізу, самооцінки, роз'яснення, переконання, навіювання, рефлексії, турботи); методи виховання (методи різнобічного впливу на особистість – бесіди, розповіді, лекції, дискусії, диспути, переконання, особистий приклад, умовляння, роз'яснення, навіювання; методи формування досвіду морально доцільної поведінки і діяльності особистості – педагогічної вимоги, привчання, створення спеціальних виховних ситуацій, стимулювання морально-доцільної і соціально значущої поведінки та діяльності, заохочення, змагання, покарання).

Свою ефективність довели наступні форми і методи роботи: *тренінг*, що сприяв ефективному вирішенню завдань, які пов'язані з розвитком навичок спілкування,

самоконтролю, самопізнання тощо; *дискусії*, виховний вплив яких обумовлювався тим, що кожен з учасників міг висловити й відстояти свою позицію; *бесіди*, що активізували освітній процес, стимулювали до мислення, аналізу, переосмислення, допомагали структурувати вже отриману інформацію; *вікторини*, що передбачали моделювання умов змагання, які сприяли прояву особистісних якостей – чесності, рішучості, приязності, здатності діяти результативно, вміню працювати в команді; *рольові ігри*, що давали можливість набутти та розширити власний життєвий досвід, шляхом участі у несподіваних ситуаціях та перебуванні в незвичних для себе ролях.

Аналіз результатів формувального експерименту засвідчив, що рівень сформованості когнітивного компонента цінності патріотизму у вихованців позашкільних навчальних переважно середній. Відтак в експериментальній групі, порівняно з контрольною, на 0,6 % вищий високий рівень, на 2,5 % вищий середній, на 1,9 % менший низький рівень. За емоційно-ціннісним компонентом рівень сформованості даної якості в експериментальній групі, порівняно з контрольною, на 0,3% більший високий рівень, на 0,3% більший середній, на 0,6% менший низький рівень. Аналіз результатів рівня сформованості даної якості за практично-діяльним компонентом засвідчив, що отримані дані експериментальної групи мають перевагу над показниками контрольної групи. Відзначається, що різниця в даних високого рівня експериментальної групи на початку і в кінці формувального експерименту налічує + 7,4%; середнього рівня складає + 7,6%; різниця в низькому рівні складає – 15,0% (рис.2).

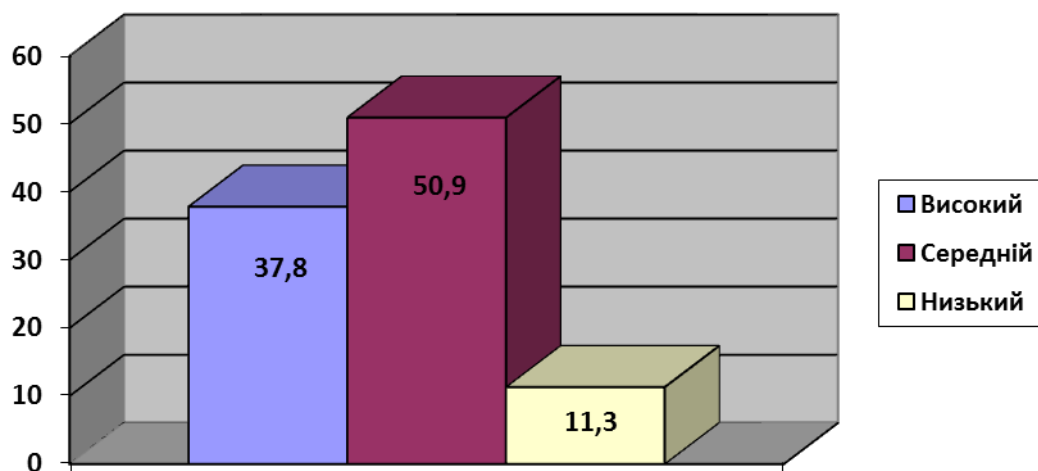

Рис. 2. Оцінка сформованості ціннісних орієнтацій вихованців закладів позашкільної освіти в кінці експерименту (у %)

Таким чином, реальним результатом проведеного формувального експерименту є зростання рівнів сформованості провідної цінності (цінності патріотизму), що складають ціннісні орієнтири освітнього процесу в закладах позашкільної освіти. Це дає підстави стверджувати, по-перше, про керованість процесу, по-друге, про ефективність позитивного впливу виявлених і впроваджених змісту і педагогічних засобів.

Обговорення. Проблема ціннісних орієнтирів і цінності патріотизму в позашкільній освіті представлена в науковій літературі недостатньо. Бех вказує на патріотизм, як найвищу цінність, яка на думку дослідника, має займати чільне місце в структурі особистості сучасного громадянина (Бех, 2014), що і підтвердило наше дослідження. Ми переконалися у вагомому впливі закладів позашкільної освіти на формування в учнів цінності патріотизму, на чому наголошує Гавлітіна (2007), і у великих виховних можливостях закладів позашкільної освіти різних напрямів. Варто погодитись з твердженням дослідників, що забезпечення аксіологічного підходу в межах закладу позашкільної освіти неможливе без розробки і впровадження освітнього процесу як певної системи, що включає такі структурні компоненти: цілі й завдання, зміст, методи і форми, механізми реалізації (Пустовіт, 2011). Це підтверджує наше попереднє положення про важливість модернізації та осучаснення змісту, форм і методів інноваційної діяльності закладу позашкільної освіти, впровадження яких сприяє удосконаленню процесу національно-патріотичного виховання учнів.

Аналогічні результати представлені в дослідженнях Бега, Гавлітіної, Литовченко, Пустовіта, Чорної (Бех, 2014; Гавлітіна, 2007; Литовченко, 2012; Пустовіт, 2011; Бех, & Чорна, 2014).

Висновки. Обґрунтування і впровадження ціннісних орієнтирів у освітній процес закладів позашкільної освіти сприяє актуалізації соціальної значущості їх виховного потенціалу. Втім, дослідження репрезентує лише окремі аспекти цієї науково-педагогічної проблеми; потребують подальшого розроблення питання формування національних цінностей дітей та учнівської молоді, їх патріотичних почуттів, громадянської відповідальності. В умовах воєнної загрози постає проблема виховання свідомої особистості, громадянина, патріота своєї держави; екологічно свідомої особистості, готової відповідати за власні дії. Відповідно, актуальним у такому контексті є дослідження ролі закладів позашкільної освіти як інститутів соціального виховання у такому контексті.

Список використаних джерел

- Ariskina, O. (2015). Formation of value orientations in modern education on the axiological basis of XVI-XVIII centuries grammars. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 214, 825-832. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.730>
- Berkowitz, M. (2011). What works in values education. *International Journal of Educational Research*, 50 (3), 153-158. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2011.07.003>
- Çelikkayaa, T., Başarmakb, & Şahind, B. (2014). Teacher – parents' relations in the efficiency of the value education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 1106-1113. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.353>
- Türkkahraman, M. (2014). Social values and value education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 633-638. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.270>
- Бех І. Д., & Чорна К. І. (2014) *Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді*. Взято з https://www.poltavaturcenter.pl.ua/images/downloads/Programa_patriotychnogo_vykhovannya.pdf

Бех, І. Д. (2014). Педагог у психологічно доцільній виховній самопрезентації. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік, 4, 13–16.

Бойко, А. Е., Корнієнко, А. В., Литовченко, О. В., Любич, О. І., Мачуський, В. В., Просіна О.В., Тихенко, Л. В. (2017). Формування ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах. Київ: ТОВ «Видавництво «Сталь».

Бойко, А. Е., Корнієнко, А. В., Литовченко, О. В., Любич, О. І., Мачуський, В. В., Просіна О.В., Пустовіт, Г. П. (2017). Ціннісні орієнтири навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах. Київ: ТОВ «Артмедіа прінт».

Гавлітіна, Т.М. (2007) *Національно-патріотичне виховання підлітків в умовах позашкільного навчального закладу*. Рівне: Волинські обереги.

Закон України «Про освіту». № 2145-VIII. (2017). – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> – Назва з екрана.

Закон України «Про позашкільну освіту». № 1841-III. (2017). – Режим доступу: <https://zakon.help/law/1841-III/edition28.09.2017/page1> – Назва з екрана.

Концепція позашкільної освіти та виховання (1996). – Режим доступу: <http://res.in.ua/koncepciya-pozashkilenoyi-osviti-ta-vihovannya.html> – Назва з екрана.

Литовченко, О. В. (Ред.). (2012). Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу. Київ: Педагогічна думка.

Пустовіт, Г. П. (2011). Позашкільна освіта і виховання в контексті основних напрямів реформування освіти в Україні. Міжнародний науково-технічний журнал: Вимірювальна та обчислювальна техніка в технологічних процесах, 1 (37), 293–296.

References

Ariskina, O. (2015). Formation of value orientations in modern education on the axiological basis of XVI-XVIII centuries grammars. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 214, 825-832. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.730>

Berkowitz, M. (2011). What works in values education. *International Journal of Educational Research*, 50 (3), 153-158. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2011.07.003>

Çelikkayaa, T., Başarmakb, & Şahind, B. (2014). Teacher – parents' relations in the efficiency of the value education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 1106-1113. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.353>

Türkkahraman, M. (2014). Social values and value education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 633-638. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.270>

Beh I. D., & Chorna K. I. (2014) *Programa ukraïnskogo patriotychnogo vyhovannia ditei ta uchnivskoi molodi* [The program of ukrainian patriotic education of children and youth] Retrieved from https://www.poltavaturcenter.pl.ua/images/downloads/Programa_patriotychnogo_vykhovannya.pdf

Bekh, I. D. (2014). *Pedahoh u psykhologichno dotsilnii vykhovnii samoprezentatsii* [Teacher in a psychologically expedient educational self-presentation]. In O. V. Sukhomlynska, I. D. Bekh, H. P. Pustovit & O. V. Melnyk (Eds.), *Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiyni potentsial: Vol. 4* [Modern educational process: Essence and innovation potential]. Conference Proceedings (pp. 13-16). Ivano-Frankivsk: NAIR.

Machuskyi, V.V. (Ed.). (2017). *Formuvannia tsinnisnykh oriientyiv navchalno-vykhovnoho protsesu u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh* [Formation of value orientations of educational process in out-of-school educational institutions]. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo «Stal».

Machuskyi, V.V. (Ed.). (2017). *Tsinnisni oriientyry navchalno-vykhovnoho protsesu u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh* [Value orientations of educational process in out-of-school educational institutions]. Kyiv: TOV «Artmedia print».

Havlitina, T.M. (2007). *Nacionalno-patriotychno vyhovannia pidlitkiv v umovah pozashkilnogo navchalnogo zakladu* [National and patriotic education of adolescents in out-of-school educational institution]. Rivne: Volynski oberehy.

Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [The Law of Ukraine “On Education”]. (2017). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

Zakon Ukrainy «Pro pozashkilnu osvitu» [The Law of Ukraine “On Out-of-School Education”]. (2017). Retrieved from <https://zakon.help/law/1841-III/edition28.09.2017/page1>

Kontsepsiia pozashkilnoi osvity ta vykhovannia [The Concept of Out-of-school Education]. (1996). Retrieved from <http://res.in.ua/koncepciya-pozashkilenoyi-osviti-ta-vihovannya.html>

Lytovchenko, O. V. (Ed.). (2012). *Optymizatsia vykhovnoho potentsialu pozashkilnoho navchalnoho zakladu* [Optimization of the educational potential of out-of-school educational institution]. Kyiv: Pedahohichna dumka.

Pustovit, H. P. (2011). Pozashkilna osvita i vyhovannia v konteksti osnovnyh napriamiv reformuvannia osvity v Ukraini [Out-of-school education in the context of the main directions of reforming of education in Ukraine]. *Mizhnarodnyi naukovo-tehnichniy zhurnal: Vymiriuvalna ta obchysliuvalna tehnika v tehnolohichnyh protsesakh*, 1 (37), 293-296.